НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Наукова робота на здобуття Премії Президента України для молодих учених в 2022 році

ІВАНЮК УЛЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

«РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ НІВЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСБАЛАНСІВ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН»

Львів 2022

Мета циклу наукових праць

дослідження стану, тенденцій та проблем розвитку аграрного сектору в умовах трансформаційних змін, розробка теоретико-методичних підходів до оцінювання соціально-економічних дисбалансів і прикладних засад щодо їхнього нівелювання; обґрунтування прикладних рекомендацій щодо посилення позитивних ефектів впливу аграрного сектору на розвиток внутрішнього ринку України.

Наукова новизна

представленої наукової роботи полягає у розробці теоретико-методичних і прикладних підходів до дослідження дисбалансів соціально-економічного розвитку України, обґрунтуванні впливу трансформаційних змін на рівень життя населення. Оцінювання дисбалансів базуються на комплексному вивченні результатів реформ, ефектів розвитку та діагностиці інвестиційного та інноваційного потенціалу аграрного сектору, дисбалансів внутрішнього ринку. Їх впровадження дозволяє окреслити основні тенденції та уможливлює побудову прогностичної моделі подальшого соціально-економічного розвитку країни у проекції поступу аграрного сектора. Запропонований науковий підхід відкриває широкі перспективи у моделюванні результатів соціально-економічної політики країни і дозволяє виявити основні важелі політики нівелювання соціально-економічних дисбалансів України в умовах трансформаційних змін.

Аграрний сектор *– це інтегрований комплекс виробництва, переробки і доставки сільськогосподарської продукції, який об'єднує різні галузі сільського господарства, головним завданням якого є забезпечення країни продовольством та сільськогосподарською сировиною.*

Сучасний етап розвитку України демонструє, що негативні наслідки фінансової кризи тісно пов'язані з появою нових економічних ризиків і дисбалансів, характер і джерела виникнення яких тісно пов'язані з темпами розвитку економічної кон'юнктури країни. Високий рівень взаємозалежності економічного зростання та посилення диференційованих дисбалансів потребує налагодженої тісної багатосторонньої координації економічної політики щодо оцінки та нівелювання ключових диспропорцій розвитку усіх галузей, у т.ч. аграрного сектору України. Диспаритети регіональних економічних систем виступають детермінантами фінансової нестабільності й економічного регресу. Соціально-економічні дисбаланси посилюють диспропорції у структурі доходів суб'єктів бізнесу та економічних одиниць, що виникають в умовах експансії кредитів і неконтрольованого зростання цін на активи, зростання фінансової залежності аграрного сектору та інших галузей економіки.

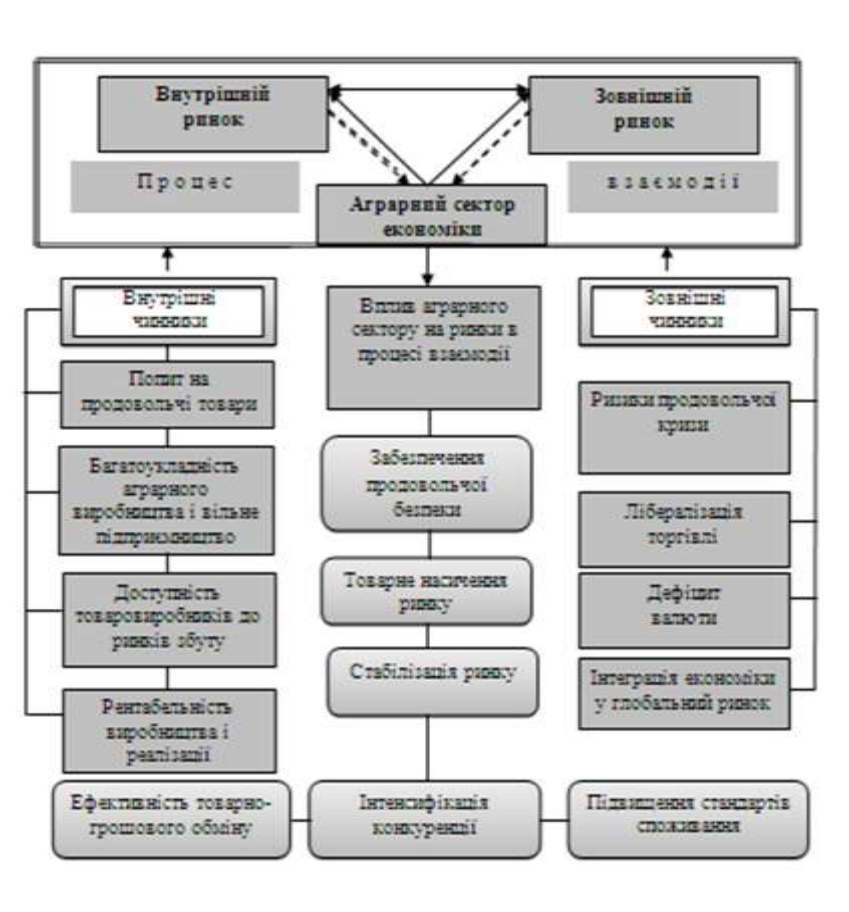

Рис. 1. Чинники посилення взаємодії і впливу аграрного сектору на товарні ринки

Порівняльні переваги створюють одну з передумов для виробництва сільськогосподарської сировини, однак в сучасних умовах цього недостатньо для підтримання високої конкурентоспроможності. Необхідним елементом сільськогосподарського виробництва стають технології, які дозволяють підвищити урожайність, знизити кошти транспорту і зберігання, а також поліпшити якість сільськогосподарської сировини, що значною мірою зміцнює порівняльні переваги. Підвищення урожайності, яке зумовлено вищим технологічним рівнем сільськогосподарського виробництва, одночасно дозволяє підвивищити екологічність виробничого процесу.

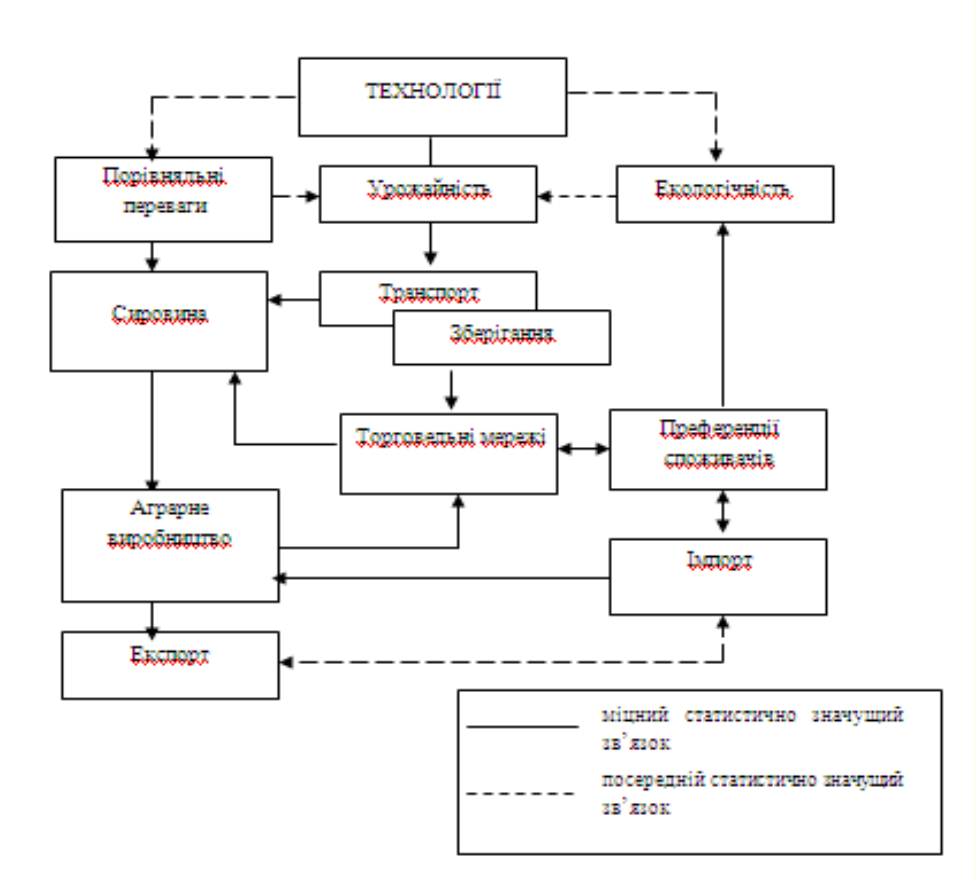

Рис. 2. Значущість взаємозв'язків розвитку аграрного та внутрішнього товарного ринків України

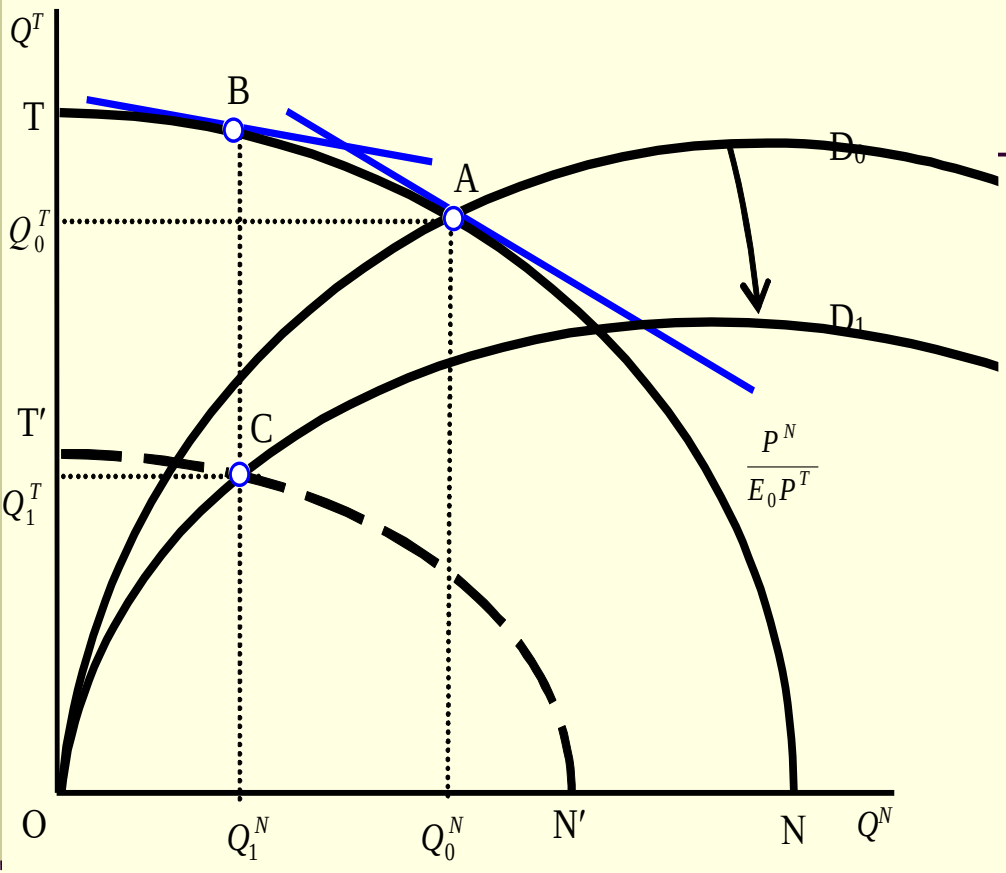

Рис. 3. Наслідки девальвації грошової одиниці у “залежній” економіці зі залежністю обсягів виробництва від реальної вартості грошових активів в Україні

Девальвація грошової одиниці змінює виробничу програму на користь товарів внутрішньої торгілі (т. B), тоді як протилежне стосується сукупного попиту $(D_0 \to D_1)$

За умови незмінних обсягів виробництва (трансформаційна крива TN) девальвація обмежує обсяги виробництва в секторі товарів внутрішньої торгівлі $(Q_0^N \to Q_1^N)$, але одночасно сприяє розвитку сектора товарів зовнішньої торгівлі. Якщо не відбувається зменшення загального обсягу виробництва, на рівні виробництва товарів Q_1^N, виникає додатне сальдо торговельного балансу, що становить одну з найважливіших переваг девальвації грошової одиниці, принаймні в короткочасній перспективі.

За результатами дослідження підтверджено, що масштабний позитивний ефект – економічне зростання можна отримати внаслідок впливу аграрного сектору на суміжні галузі, насамперед, промисловості через інструменти внутрішнього і зовнішнього ринків шляхом оцінки внеску інвестицій в аграрному (А) і промисловому (N) секторах на підставі функціональної залежності:

$$\frac{dY}{dK^{X_i}} = \frac{F_K^i(1+F_X^i)}{(1-\gamma_i+F_X^i)} \quad i = A, N \qquad (1)$$

$$\gamma_i = \delta_i / (1+\delta_i) + F_X^i \qquad (2)$$

де

$X^i = G^i(K^{X_i}, L^{X_i})$ – обсяги експорту;

$Q^i = F^i(K^{Q_i}, L^{Q_i}, X^i)$ – обсяги виробництва на внутрішній ринок;

δ_i – коефіцієнт, що визначає розподіл виробництва на експорт і внутрішній ринок для кожного зі секторів (*A* і *N*).

Емпірично такий висновок підтвердив П. Доусон на прикладі даних 62 країн: інвестиції в аграрний сектор впливають на стільки ж ефективно, що й інвестиції в решта економіки. При цьому гранична продуктивність в експортному сегменті виявилася на третину вищою.

До основних здобутків автора слід віднести дослідження взаємодії впливу аграрного сектору на досягнення еквівалентності обміну. Науково доведено, що ринок автоматично неспроможний забезпечити еквівалентний обмін. Потрібні ефективні цінові механізми, раціональні форми реалізації, оптимальні логістичні схеми, інструменти державної підтримки, сучасні підходи до перерозподілу прибутку між суб'єктами ринку. Навіть неповне використання цього арсеналу нині значно оптимізувало розподіл прибутку між сільським господарством, харчовою промисловістю і торгівлею.

Для аграрного сектору важливим є сталість демографічних процесів та припинення міграції працездатного населення, оскільки на разі ситуація в даному секторі є дещо критичною. На жаль, причини міграції зі села досить вагомі: злидні в сільських районах, відсутність продовольчої безпеки, нерівність, безробіття, відсутність соціального захисту та інфраструктури, виснаження природних ресурсів. Необмежена міграція із села в місто призводить до зниження заробітної плати для некваліфікованих працівників, як в міських, так і в сільських районах. Сільське населення за рахунок міграції продовжує скорочуватися. В основному це відбувалося за рахунок відпливу молоді. Міграція спричинила різке старіння сільського населення. Майже в половині областей України частка сільських жителів старших від працездатного віку наблизилась до третини або перевищила цю величину.

Задля нівелювання тенденцій, коли трудова еміграція сприяє економічному зростанню країн-реципієнтів людських ресурсів, необхідно забезпечити привабливі умови для входження іноземних інвесторів в економіку країни та її регіонів, зростання капітальних інвестицій, збільшення валової доданої вартості, розширення діяльності суб'єктів малого бізнесу та збільшення частки інноваційно активних підприємств. Відтак, покращення значень цих та інших головних макроекономічних параметрів слугуватиме чинником стримування зовнішньої міграції, з одного боку, то нівелювання соціально-економічних дисбалансів, з іншого боку.

Для підтвердження комплементарного впливу міграційних процесів на соціально-економічних розвиток країни та виявлення сили зв'язку міграційної активності та соціально-економічних дисбалансів застосовано інструментарій кореляційно-регресійного аналізу, зокрема здійснено оцінювання залежності соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Львівської області) від інтенсивності освітньої і трудової міграції. Примітно, що коефіцієнт кореляції між коефіцієнтами соціально-економічного розвитку та показниками рівня зовнішньої міграційної активності за 2011-2019 рр. становив 0.79, що свідчить про високу щільність зв'язку (табл. 1).

Наявний механізм підтримки структурних реформ, а відповідно і забезпечення соціально-економічного розвитку України є перманентний і має вимушений характер. Він сформувався і коригувався з урахуванням установок концепції державного регулювання національної економіки, а на сучасному етапі розвитку в умовах глобалізації є своєрідним стримуючим інструментом прогресу.

Таблиця 1

Комплементарний зв’язок міграційних процесів і соціально-економічного розвитку України

	2011	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*
Рівень зовнішньої міграційної активності	*0,430*	*0,462*	*0,511*	*0,498*	*0,609*	*0,569*	*0,615*	*0,621*	*0,632*
Демографічна стабільність та стан здоров’я населення	0,940	0,968	0,951	0,931	0,913	0,963	0,928	0,954	0,965
Охоплення населення освітніми послугами	0,234	0,335	0,817	0,607	0,600	0,600	0,607	0,619	0,602
Стан ринку праці та зайнятості	0,779	0,759	0,751	0,812	0,831	0,791	0,777	0,745	0,754
Рівень життя населення	0,697	0,667	0,669	0,732	0,788	0,740	0,737	0,789	0,741
Економічний розвиток країни	0,530	0,504	0,497	0,761	0,766	0,749	0,668	0,678	0,678

Автором представлено обґрунтування доцільності формування пріоритетних напрямів

стратегічного розвитку аграрного сектору та внутрішнього товарного ринку, посилення їх взаємодії і взаємовпливу, систему підтримки та державного регулювання аграрного виробництва, перебудову організаційних форм на засадах концентрації, економічної інтеграції і кооперування. Визначення стратегічних пріоритетів розвитку аграрного сектору та внутрішнього ринку, посилення їх взаємодії зумовлено активним впливом ендогенних та екзогенних чинників, спрямованих на агроіндустріалізацію, диверсифікацію сільськогосподарської і торговельної діяльності, трансформацію механізму взаємодії і системи економічних взаємовідносин та зв’язків.

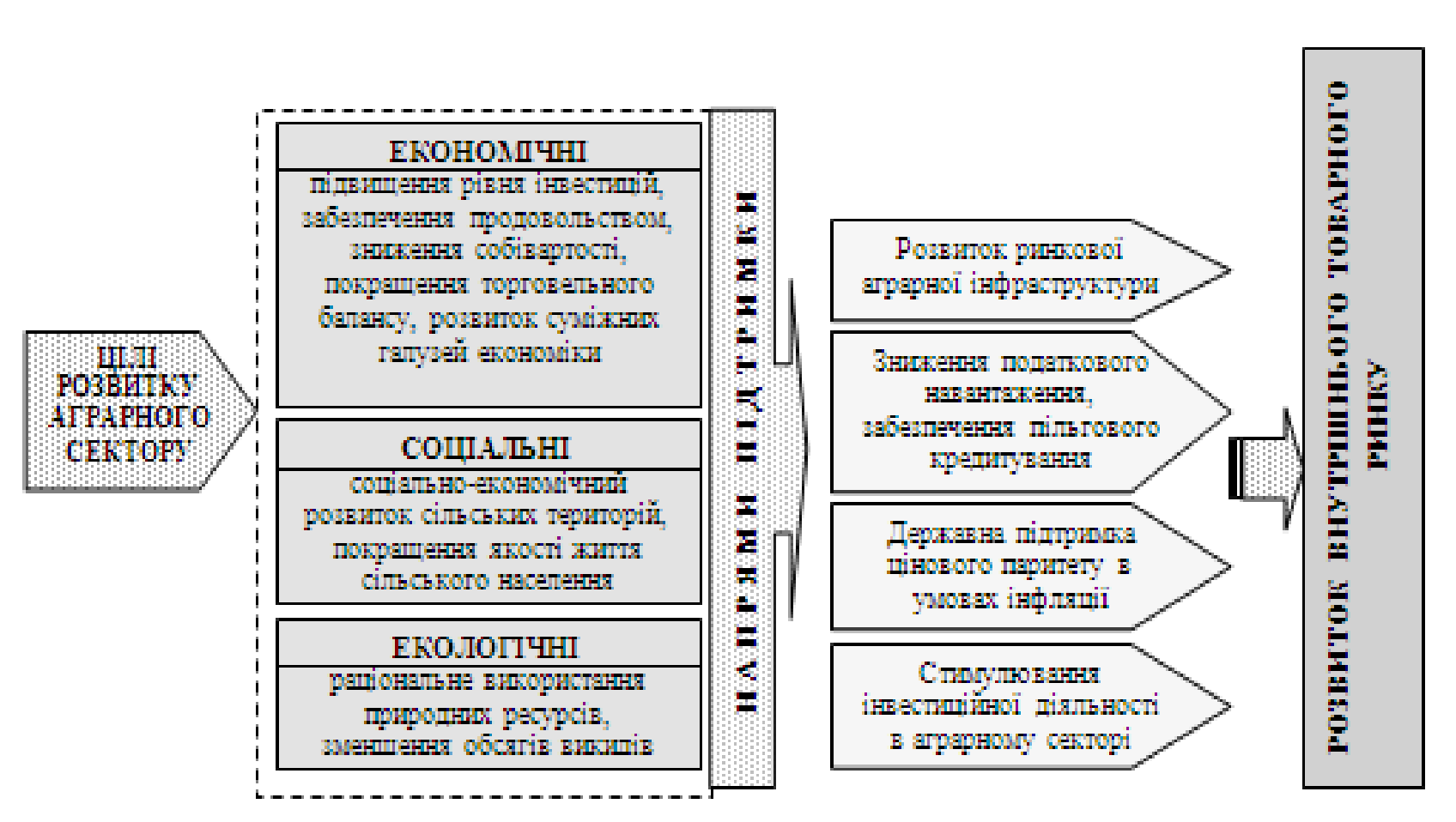

Рис.4. Цілі розвитку та напрями підтримки конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України

Вітчизняна аграрна політика повинна обґрунтовуватися економічною доцільністю визначених пріоритетних напрямів державної підтримки аграрного сектору. Зростання та стабілізацію розвитку аграрного сектору національної економіки необхідно забезпечити шляхом використання прямих і непрямих важелів державного регулювання, що дозволить підвищити конкурентоспроможність аграрного виробництва.

Пріоритетним напрямом державної підтримки запропоновано визначити виробництво екологічно чистої продукції, що передбачає поєднання економічного зростання, соціального розвитку й захисту довкілля як взаємозалежних і взаємодоповнювальних елементів стратегічного розвитку. Державна підтримка повинна зосереджуватися на сприянні інвестиціям, а відповідна політика мати довготерміновий характер.

Головним стратегічним напрямком має стати створення <u>міні-ферм екологічної сільської продукції по всій Україні</u> (з врахуванням кліматичних та екологічних умов).

1. показники посівних площ;
2. урожайності; продукція
3. сільського господарства за регіонами;
4. наявність енергетичних потужностей.

1. викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря;
2. скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об’єкти.

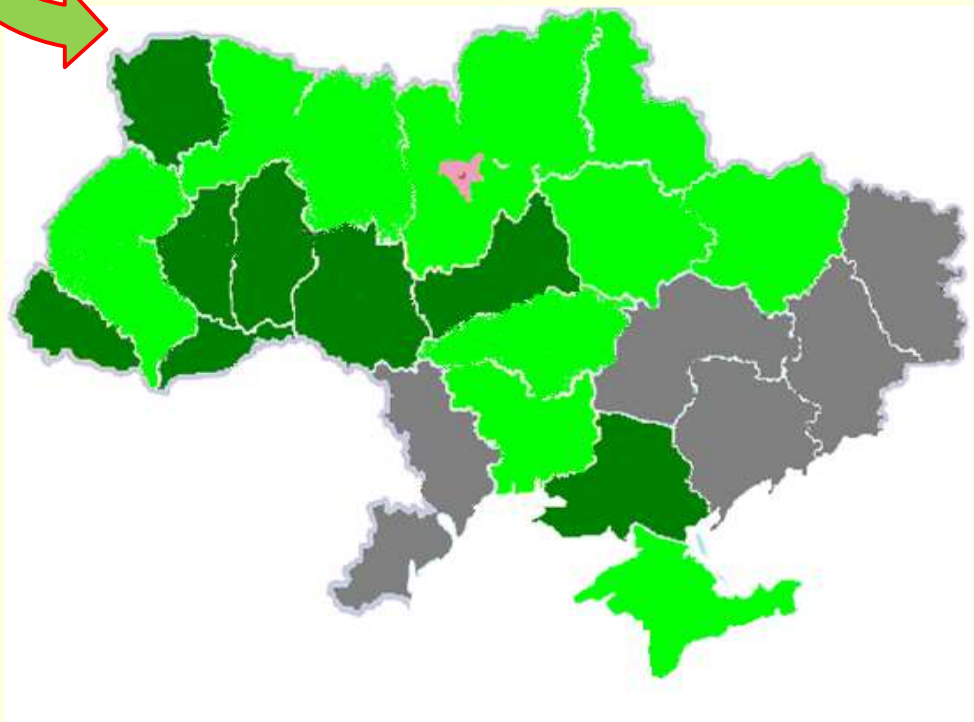

Області:

- непридатні
- частково придатні
- придатні

Рис.5. Кластеризація регіонів України за придатністю території для вирощування екологічно чистої продукції, 2019 р.

Доведено, що основними напрями відновлення потенціалу та усунення соціально-економічних дисбалансів є розвиток регіональних ринків праці через забезпечення належного рівня керованості міграційних тенденцій у коротко-, середньостроковій і стратегічній перспективах; формування системи чинників та мотивації до повернення інтелектуально-кадрового ресурсу в Україну; активізація взаємовигідних міграційних обмінів в рамках зайнятості, туризму, освіти, науки, науково-дослідної та інноваційної діяльності, інвестиційних та бізнес-проектів; напрацювання спільних позитивних практик і формування досвіду ефективного державного регулювання міграційних процесів, конвергенція інституційної системи регулювання міграції з провідними моделями ЄС, протидія сучасним міграційним викликам і загрозам Україні.

ВИСНОВКИ:

1. Обґрунтовано, що розвиток сільськогосподарського виробництва сприяє становленню суміжних галузей та збільшенню експорту, що підсилює імпульси для розвитку аграрного сектору. З цією метою необхідно забезпечити активізацію розвитку харчової промисловості. Формуванню сприятливої залежності промислового виробництва від збільшення обсягів сільськогосподарської продукції повинно сприяти підвищення попиту на вітчизняну сільськогосподарську техніку та обладнання.

2. Дослідження показало, що взаємодія аграрного сектору та внутрішнього ринку посилюється під впливом ендогенних (зростаючий попит, доступність товаровиробників до ринків збуту, наростаюча конкуренція, рентабельність виробництва і реалізації, підвищення якості споживання, цінового паритету) та екзогенних чинників (лібералізація торгівлі, глобалізація товарних ринків, експансія імпорту, інтеграція у міжнародні зв’язки).

3. Результати аналізу конкурентного стану внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції України, окрім традиційних компонент засвідчили підвищену увагу до розвитку агротехнологій, екологічної реструктуризації та вивчення преференцій споживачів.

4. Автором обґрунтовано систему стимулів підприємств-виробників сільськогосподарської продукції у частині підвищення відкритості, що супроводжується підвищенням залежності від цінової кон’юнктури ринку. Створення сприятливого конкурентного середовища для всіх партнерів та учасників аграрного сектору вбачається через відповідний господарський та економічний механізми. Задля удосконалення державної політики регулювання та стимулювання розвитку аграрного сектору економіки доцільно використати досвід зарубіжних країн. Результатами імплементації такого досвіду мають стати: розробка стратегій розвитку сільських територій; заходи підвищення соціальної активності населення у створенні інститутів громадянського суспільства; регулювання процесу формування елементів ринкової інфраструктури; надання органам місцевого самоврядування права акумулювання в місцевих бюджетах більшої частини земельного податку, податку на нерухомість.

5. Систематизація макроекономічних та нецінових інструментів конкурентоспроможності стимулювання аграрного сектору України підтвердила ключову роль у формуванні торгівлі сільськогосподарськими продуктами ціни на аграрну продукцію на внутрішньому ринку, світових цін на агропродукцію, заробітної плати та експортно-імпортних зв'язків.

6. Обґрунтовано об’єктивний характер і зміст процесу взаємодії аграрного сектору та внутрішнього товарного ринку, який ґрунтується на єдності базових соціально-економічних категорій відтворювального процесу (товарне виробництво, товарно-грошовий обмін, споживання) та ринку (потреби, попит, ціна) і закономірно зумовлює постійний та багатоаспектний взаємовплив аграрного сектору та внутрішнього ринку. Такий теоретико-методологічний підхід дозволяє наповнити процес взаємодії новим змістом і довести помилковість поглядів про виключний вплив лише внутрішнього ринку і недооцінку впливу аграрного сектору на його розвиток.

7. Доведено, що основними напрями відновлення потенціалу та усунення соціально-економічних дисбалансів є розвиток регіональних ринків праці через забезпечення належного рівня керованості міграційних тенденцій у коротко-, середньостроковій і стратегічній перспективах; формування системи чинників та мотивації до повернення інтелектуально-кадрового ресурсу в Україну; активізація взаємовигідних міграційних обмінів в рамках зайнятості, туризму, освіти, науки, науково-дослідної та інноваційної діяльності, інвестиційних та бізнес-проектів; напрацювання спільних позитивних практик і формування досвіду ефективного державного регулювання міграційних процесів, конвергенція інституційної системи регулювання міграції з провідними моделями ЄС, протидія сучасним міграційним викликам і загрозам Україні.

Дякуємо за увагу!

ivaniuk.ulana@gmail.com